Qabul qilindi: 5-oktabr 2026-yil • Ma’qullandi: 9-oktabr 2026-yil • Nashr qilindi: 13-oktabr 2026-yil

MILLIY BADIIY MEROS VA AXLOQIY YANGILANISH: AN’ANAVIY QADRIYATLARNI ZAMONAVIY SAN’ATDA QAYTA TALQIN QILISHNING DIALEKTIK ASOSLARI

НАЦИОНАЛЬНОЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЕ НАСЛЕДИЕ И НРАВСТВЕННОЕ ОБНОВЛЕНИЕ: ДИАЛЕКТИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЯ ТРАДИЦИОННЫХ ЦЕННОСТЕЙ В СОВРЕМЕННОМ ИСКУССТВЕ

NATIONAL ARTISTIC HERITAGE AND MORAL RENEWAL: DIALECTICAL FOUNDATIONS FOR REINTERPRETING TRADITIONAL VALUES IN CONTEMPORARY ART

Qosimova Nilufar Muratjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
Orcid: 0009-0002-9538-2517

Annotatsiya. Milliy badiiy merosning davomiyligi bilan uning zamonaviy qayta talqini munosabati o‘rganiladi. Meros, madaniy xotira va nomoddiy madaniyatga oid manbalar qiyosiy tahlil qilinadi. Qadriyatli ma’no, tarixiy qo‘llanish shakli va yangi ijodiy yechim alohida ajratiladi. Manbaga sodiqlik hamda talqin yangiligini qiyoslash uchun besh mezonli matritsa taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: badiiy meros, an’ana, axloqiy yangilanish, dialektika, qayta talqin, vorisiylik, madaniy xotira.

Аннотация. Исследуется соотношение преемственности художественного наследия и его современной интерпретации. Сопоставлены источники о наследии, культурной памяти и нематериальной культуре. Разграничены ценностный смысл, историческая форма его применения и новое творческое решение. Предложена матрица пяти критериев для сопоставления верности источнику и новизны

интерпретации.

Ключевые слова: художественное наследие, традиция, нравственное обновление, диалектика, переосмысление, преемственность, память.

Abstract. The article examines continuity and contemporary reinterpretation of artistic heritage. Sources on heritage, cultural memory and intangible culture are compared. Value meanings, historical forms and new creative choices are distinguished. A five-criterion matrix compares accountability to sources with interpretive innovation.

Keywords: artistic heritage, tradition, moral renewal, dialectics, reinterpretation, continuity, cultural memory.

Kirish

Merosni saqlash ko‘pincha uning tashqi shaklini o‘zgartirmaslik bilan bog‘lanadi, yangilanish esa eski shaklni almashtirish sifatida tushuniladi. Mazkur maqola bu qarama-qarshilikni nazariy muammo sifatida tekshiradi. Bir shaklning aynan takrorlanishi uning avvalgi ma’nosi saqlanganini bildirmasligi mumkin; shakl o‘zgarishi esa barcha qadriyatli mazmun yo‘qolganini anglatmaydi. Shu bois an’ana va zamonaviylikni tayyor qarama-qarshi qutblar sifatida emas, ma’no uzatilishining turli holatlari sifatida tahlil qilish zarur.

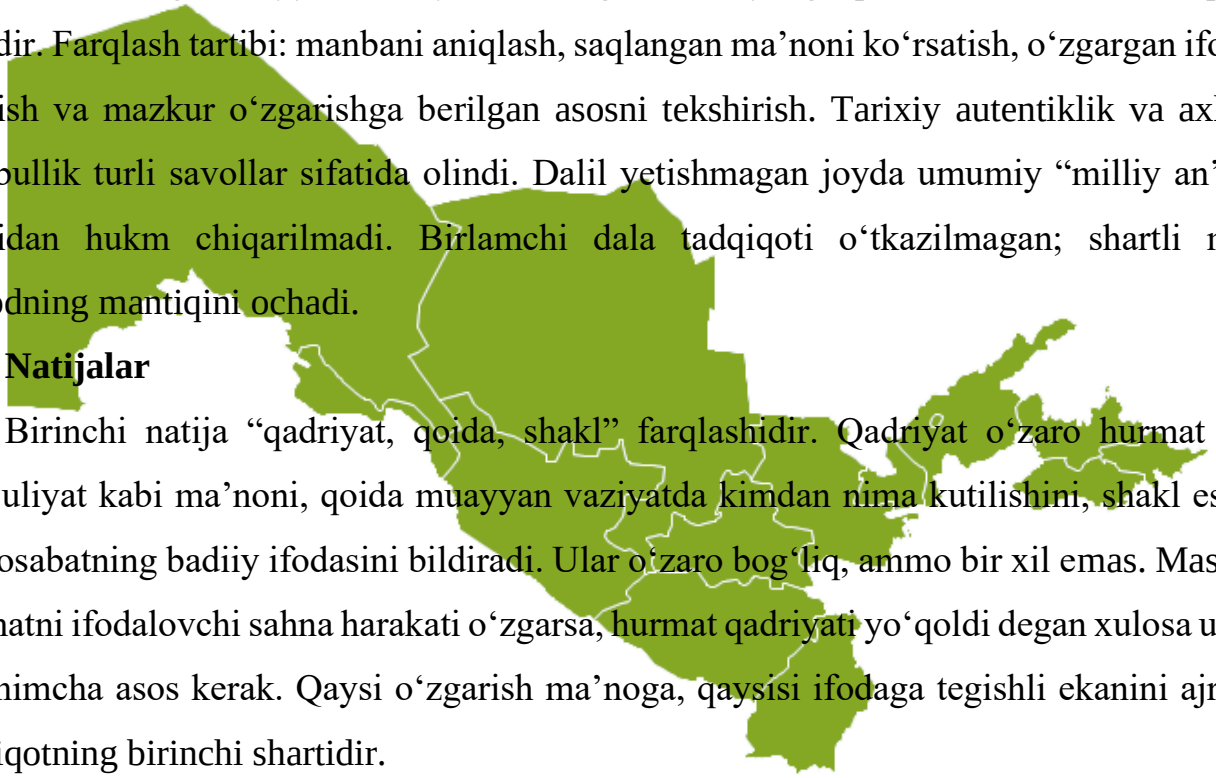
UNESCOning 2003-yilgi konvensiyasi nomoddiy merosni avlodlar davomida uzatiladigan va hamjamiyatlar tomonidan qayta yaratiladigan amaliyotlar bilan bog‘laydi[1]. L.Smith merosni faqat buyumlarda mavjud xususiyat emas, madaniy ma’no yaratish amaliyoti sifatida tahlil qiladi[2]. O‘zbekiston Konstitutsiyasining 61-moddasi merosni asrashga oid normativ kontekst beradi[3]. Bu manbalar qayta talqinning haqiqiy natijasi haqida emas, uni qanday savollar orqali o‘rganish mumkinligi haqida yo‘nalish beradi.

Tadqiqot maqsadi an’anaviy qadriyatning ma’nosi, tarixiy rol taqsimoti va zamonaviy badiiy yechimni ajratishdir. Savol: merosga sodiqlik qay holatda daliliy aniqlik, qay holatda ijodiy davomiylik va qay holatda muayyan talqinning ustunligi haqidagi da’vo bo‘ladi? Mualliflik hissa ushbu uch da’voni farqlash va ularni axloqiy yangilanish masalasiga bog‘lashdan iborat.

Materiallar va metodlar

Konseptual tahlil, qiyosiy germenevtika va qarshi misol usuli qo‘llandi. Smith asari [2], Assmannning madaniy xotira talqini[4], UNESCOning 2003 va 2005-yilgi konvensiyalari[1] [5] bir-biridan farqli manba sifatida o‘rganildi. Ishtirokchi ijodga doir Matarasso ishlanmasi[6] hamda 2025-yilgi UNESCO amaliy yo‘riqnomasi[7] hozirgi madaniy sharoitlarni tahlil qilishga qo‘shildi.

Tahlil birligi muayyan badiiy unsurning eski va yangi qo‘llanishi hamda u haqidagi izohdir. Farqlash tartibi: manbani aniqlash, saqlangan ma’noni ko‘rsatish, o‘zgargan ifodani ajratish va mazkur o‘zgarishga berilgan asosni tekshirish. Tarixiy autentiklik va axloqiy maqbullik turli savollar sifatida olindi. Dalil yetishmagan joyda umumiy “milliy an’ana” nomidan hukm chiqarilmadi. Birlamchi dala tadqiqoti o‘tkazilmagan; shartli misol metodning mantiqini ochadi.

Natijalar

Birinchi natija “qadriyat, qoida, shakl” farqlashidir. Qadriyat o‘zaro hurmat yoki mas’uliyat kabi ma’noni, qoida muayyan vaziyatda kimdan nima kutilishini, shakl esa bu munosabatning badiiy ifodasini bildiradi. Ular o‘zaro bog‘liq, ammo bir xil emas. Masalan, hurmatni ifodalovchi sahna harakati o‘zgarsa, hurmat qadriyati yo‘qoldi degan xulosa uchun qo‘shimcha asos kerak. Qaysi o‘zgarish ma’noga, qaysisi ifodaga tegishli ekanini ajratish tadqiqotning birinchi shartidir.

Ikkinchi natija davomiylikning uch turini farqlaydi: materialni saqlash, ijro usulini davom ettirish va ma’noni qayta o‘zlashtirish. Eski yozuv yoki libos saqlanishi birinchi turga, ustozdan mahorat o‘rganish ikkinchisiga, zamonaviy auditoriyada o‘sha tajribani yangi savol bilan bog‘lash uchinchisiga kiradi. Ularning birortasi qolganlarini avtomatik ta’minlamaydi. Assmannning madaniy xotira haqidagi yondashuvi uzoq muddatli uzatish vositalarini ajratish uchun nazariy tayanchdir[4].

Uchinchi natija talqin vakolatining ko‘pligini tan oladi. Ijrochi, meros egasi, tadqiqotchi va auditoriya bir xil savolga javob bermasligi mumkin. Tadqiqotchi tarixiy manbani tekshiradi, ijrochi badiiy yechimni asoslaydi, amaliyotni davom ettiruvchi jamoa esa o‘z tajribasini ifodalaydi. Bu vakolatlar bir shaxsda tutashishi mumkin, lekin shuning

o‘zi uning barcha hukmlari yakuniy ekanini anglatmaydi. Bahsda qaysi savol kimning dalili bilan ko‘rilayotgani aniqlashtiriladi.

To‘rtinchi natija yangilanishni o‘z-o‘zicha axloqiy yuksalish deb olmaslikdir. Yangi texnika yoki zamonaviy libos hurmat va mas’uliyat munosabatlarini yaxshilaganini isbotlamaydi. An’anaviy shaklning saqlanishi ham majburiy moslashuv borligini o‘z-o‘zicha ko‘rsatmaydi. Axloqiy tahlil ijodiy qaror qanday kelishilgani, kimning hissasi tan olingani va e’tirozga qanday javob berilganini tekshiradi. Shunday qilib, yangilikning tashqi belgisi bilan munosabatning sifati farqlanadi.

Beshinchi natija “asoslantirilgan qayta talqin” tushunchasidir. U yangi asarning eski nusxaga o‘xshashligini emas, qaysi manbadan nima olingani, nimasi o‘zgartirilgani va nima sababdan bunday qaror tanlanganini ochib berishni anglatadi. Mualliflik matritsasi shu javobgarlikni tekshiradi. Etosfera davomiyligi bu yerda farqlarning yo‘qligi emas, meros haqida bahslashishning hurmatli va dalilga tayangan shakllari saqlanishi orqali talqin qilinadi.

An’ananing normativ nufuzi bilan uning tarixiy qadimiyligi farqlanishi kerak. Bir amaliyotning uzoq yashagani nima uchun u bugun ham qabul qilinayotganini to‘liq tushuntirmaydi. Odamlar uni tarixiy daxldorlik, badiiy mahorat, diniy yoki oilaviy ma’no yoxud boshqa sabab bilan davom ettirishi mumkin. Ushbu sabablar muayyan manba asosida aniqlanadi; qadimiylikning o‘zi barcha zamonaviy talqinlar uchun yakuniy axloqiy dalil deb olinmaydi.

Yangilanishda ham shunga o‘xshash farq bor: yangi vosita ishlatish bilan yangi munosabat yaratish aynan emas. Badiiy shakl yangilanib, eski rol taqsimoti saqlanishi mumkin. Aksincha, tashqi shakl o‘zgarmagan holda ijod jarayonidagi maslahat va mas’uliyat munosabati o‘zgarishi ehtimoli mavjud. Shu sababli tahlil yangilikni texnik belgi bilan o‘lchamaydi. U mazmun, ijro va hamkorlikdagi o‘zgarishlarni alohida aniqlab, keyin ularning bog‘lanishini tekshiradi.

Dialektik yondashuv an’anani inkor qilish va uni saqlashni ketma-ket majburiy bosqichlarga aylantirmaydi. Muayyan asar oldingi ma’noni yangi savol bilan birlashtirishi mumkin; boshqa asar o‘sha savolga qaytishni rad etishi ham mumkin. Har ikki holatda nima

olingani va nimaga e’tiroz bildirilgani ko‘rsatiladi. “Sintez” so‘zining qo‘llanishi bunday bog‘lanishni o‘z-o‘zicha isbotlamaydi. Yangi talqin avvalgi manba bilan qanday munosabatda ekanini badiiy dalil ochishi kerak.

Merosning jamoaviyligi individual ijodkorni yo‘qotmaydi. Ijodkor umumiy ramz bilan ishlaganda uning tarixiy va hozirgi talqinlari bilan munosabatga kirishadi, biroq bu barcha talqin bir xil bo‘lishini talab qilmaydi. Mas’uliyatli munosabat manbani ko‘rsatish, o‘zgartirish maqomini aniqlash va muqobil qarashga javob berish orqali o‘rganilishi mumkin. Shunday qilib, vorisiylik va yangilanish muammosi sodiqlik yoki xiyonat haqidagi tezkor bahodan ko‘ra murakkabroq qiyosiy vazifaga aylanadi.

1-jadval. Merosni asoslantirilgan qayta talqin qilish mezonlari

Mezon	Tekshiruv savoli	Material	Talqin chegarasi
Manba aniqligi	Qaysi variant olingan?	Yozuv, tavsif, nashr.	Bir variant butun an’ana emas.
Ma’no davomiyligi	Nima saqlangan?	Qadriyat va epizod qiyosi.	Tashqi o‘xshashlik yetarli emas.
Ijodiy farq	Nima va nega o‘zgargan?	Muallif izohi, yangi yechim.	Yangilik axloqiy ustunlik emas.
Jamoa bilan aloqa	Tajriba qanday eshitilgan?	Maslahat va javob qaydi.	Bitta vakil barcha ovoz emas.
Qayta muhokama	E’tiroz qanday tekshiriladi?	Muqobil talqinlar.	Bahs meros uzilishi emas.

Jadval yangi asarni “to‘g‘ri” yoki “noto‘g‘ri milliy” deb saralash uchun emas, da’volarning manzilini aniqlash uchun tuzilgan. Ijodkor tarixiy sahnani erkin o‘zgartirgan bo‘lsa, uni tarixiy rekonstruksiya deb ko‘rsatishi bilan erkin talqin deb belgilashi turli holatlardir. Muammo erkinlikning mavjudligida emas, asarning o‘z maqomini qanday taqdim etganidadir.

Meros egalarini tinglash ham ularning fikrlari bir xil deb olinishi kerakligini anglatmaydi. Qarama-qarshi xotira va tajribalar hujjatlashtirilishi mumkin. Tadqiqotchi bunday farqlarni yashirmasdan qaysi xulosa uchun qaysi dalil yetishini ko‘rsatadi. Shu tariqa axloqiy yangilanish dalilsiz maqtov emas, aniq munosabatni tekshirish savoliga aylanadi.

Muhokama

Shartli san’at loyihasida yosh rejissyor ustozga hurmat haqidagi eski syujetni

zamonaviy ustaxona hayoti bilan bog‘laydi. Avvalgi variantda shogirdning sukuti hurmat belgisi bo‘lgan; yangi sahnada shogird savol beradi, ustoz esa javobini asoslaydi. Bu real meros namunasi haqida da’vo emas, tahliliy fikriy tajribadir. Savol berish kiritilganidan an’ana rad etildi yoki axloqiy yuksalish yuz berdi, degan tayyor xulosa chiqarilmaydi.

Tahlilda avval har ikki variant qaysi munosabatni hurmat deb talqin qilgani aniqlanadi. Keyin sahnadagi savol masxara, tushunishga intilish yoki norozilik sifatida qanday qurilgani ko‘riladi. Uchinchi bosqichda ijrochilar o‘sha epizodni qanday asoslagani o‘rganilishi mumkin. Shu tariqa qadriyatning nomi, uning badiiy ifodasi va ijodiy jarayondagi munosabat uch xil manba orqali tekshiriladi.

Qayta talqinga qarshi kuchli e’tiroz uning tarixiy o‘ziga xoslikni yo‘qotishi xavfidir. Bunday e’tirozni shunchaki o‘zgarishdan qo‘rqish deb talqin qilish xato bo‘ladi. Manba bilan ishlash, o‘zgartirishlarni belgilash va asl variantga kirish imkoniyati bu xavfni tadqiq etish uchun muhim. Boshqa tomondan, barcha ijro shakllarini muzlatish ham merosning tirik amaliyot sifatidagi mavjudligi haqidagi savolni ochadi. UNESCOning qayta yaratilish haqidagi normativ tushunchasi[1] bu ikki vazifani farqlashga yordam beradi.

Empirik davom sifatida bir syujetning ikki sahna varianti, ijodiy qaror kundaligi va turli avlod vakillarining ixtiyoriy talqinlari qiyoslanishi mumkin. Tomoshabinning bahosi merosning mutlaq mazmuni deb olinmaydi. Tarixiy manba borligi, ijodkor niyati va auditoriya qabulini alohida saqlash zarur. Matarasso hamkorlik jarayonini o‘rganadi[6]; ammo xorijiy ishtirokchi san’at misollari O‘zbekistondagi meros uzatish natijalarini almashtirmaydi.

Maqola meros turlarining barchasiga bir xil qoida o‘rnatmaydi. Yozma asar, marosimiy ijro va jamoaviy amaliyotning vakolat hamda rozilik shartlari farqlanishi mumkin. Normativ hujjatlar tarixiy mazmunni avtomatik tasdiqlamaydi. Taklif etilgan matritsa kelgusida aniq material bilan sinalishi, kerak bo‘lsa qayta tuzilishi lozim.

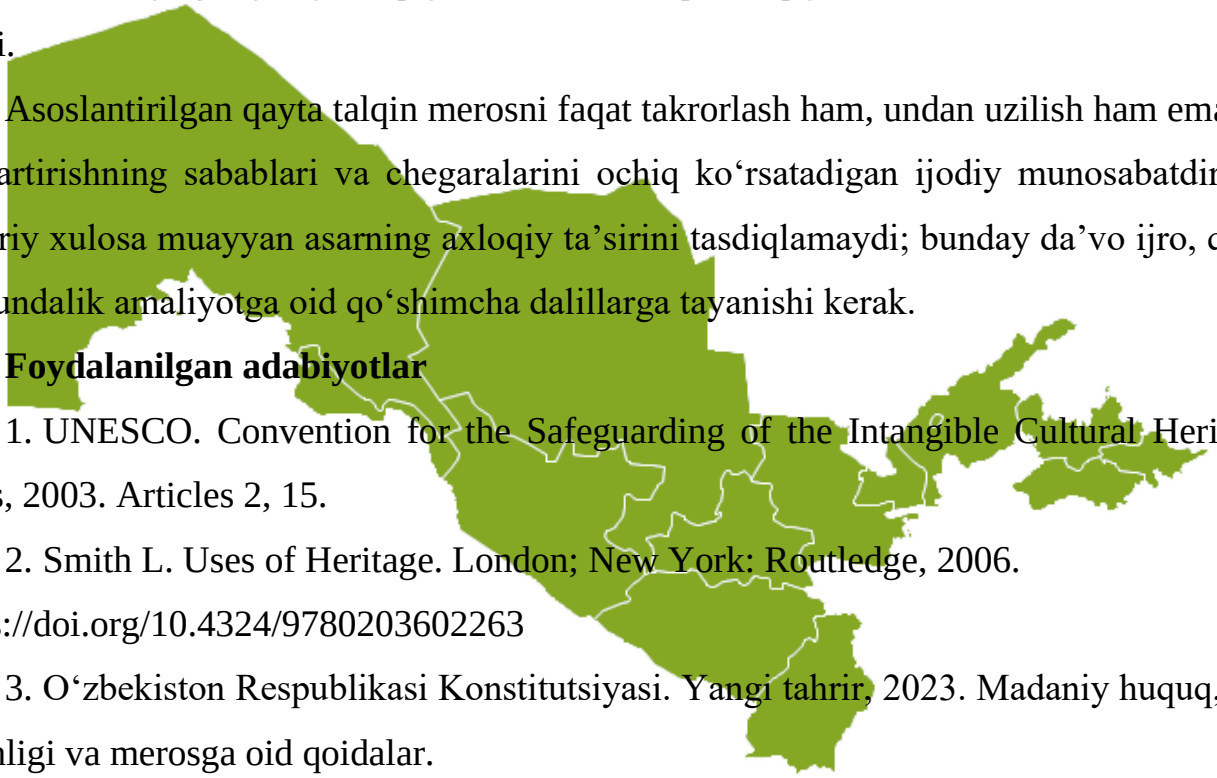
Amaliy material tanlashda bir meros namunasining barcha zamonaviy ko‘rinishlarini qamrab olish shart emas. Biroq tanlangan variant nega tahlil uchun muhim ekani va qaysi boshqa variantlar ko‘rilmagani ochiq yozilishi kerak. Tarixiy manba bilan zamonaviy ijroni qiyoslashda janr, auditoriya va vazifa farqi hisobga olinadi. Aks holda kundalik marosim

uchun yaratilgan shaklni sahna talabi bilan baholash yoki sahna yechimini tarixiy dalil deb olish xavfi tug‘iladi.

Xulosa

Milliy badiiy meros va axloqiy yangilanish munosabati shaklning saqlanishi yoki almashinishiga qarab hal etilmaydi. Qadriyatli ma’no, tarixiy qo‘llanish va yangi badiiy qaror farqlanganda davomiylikning murakkab tuzilishi ochiladi. Maqolada manba aniqligi, ma’no davomiyligi, ijodiy farq, jamoa bilan aloqa va qayta muhokama mezonlari taklif etildi.

Asoslantirilgan qayta talqin merosni faqat takrorlash ham, undan uzilish ham emas. U o‘zgartirishning sabablari va chegaralarini ochiq ko‘rsatadigan ijodiy munosabatdir. Bu nazariy xulosa muayyan asarning axloqiy ta’sirini tasdiqlamaydi; bunday da’vo ijro, qabul va kundalik amaliyotga oid qo‘shimcha dalillarga tayanishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris, 2003. Articles 2, 15.

2. Smith L. Uses of Heritage. London; New York: Routledge, 2006. https://doi.org/10.4324/9780203602263

3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir, 2023. Madaniy huquq, ijod erkinligi va merosga oid qoidalar.

4. Assmann J. Collective Memory and Cultural Identity / transl. J. Czaplicka. New German Critique. 1995. No. 65. P. 125–133. https://doi.org/10.2307/488538

5. UNESCO. Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions. Paris, 2005.

6. Matarasso F. A Restless Art: How Participation Won, and Why It Matters. London; Lisbon: Calouste Gulbenkian Foundation, 2019. ISBN 9781903080207.

7. UNESCO. UNESCO Framework for Culture and Arts Education: Implementation Guidance. Paris: UNESCO, 2025.